

Sorğulama Zamanı Düşünce Topluluğu

İran'da Alternatif Habercilik Denemeleri

Yazar: Farahnaz Amiri

Giriş

Dünya çapında haberlerin akışı genelde gelişmiş batı ülkelerinden doğu ülkelere doğru gerçekleşmektedir. Ülkeler bazında ise medya kuruluşlarını ellerinde bulunduran sermaye ve ya devletten, bireye doğru tek yönlü bir haber ve iletişim akışı söz konusudur. Birey bu iletişim sürecinde edildir ve iletilen haberi tüketmek dışında, iletişim sürecinde herhangi bir işlevden yoksundur. Bu yüzden, alternatif medyaların önem kazandığı görülmekte ve özellikle batı toplumlarında, sermaye medyasının baskın haber akışına karşın alternatif medyaların yükselişe geçtiği gözlemlenmektedir.

Batıdaki medyanın sermaye tekeli zıttına, İran'da medya büyük oranda devletin tekelinde bulunmakta ve özel girişimlerin ve hatta sermayenin medya çalışmalarına katılımı büyük oranda engellenmektedir. Bu yüzden İran'da alternatif medya denildiğinde, tüm dünyadan farklı olarak, devlet tekeli dışında kalan ve yasadışı medya faaliyetler söz konusudur.

İran medyasının, İran politikasına paralel olarak baskıcı ve sansüre dayalı niteliği, ülke içinde egemen medyaya olan güveni büyük oranda zedelemiş ve bu olgu, özellikle kitle iletişim araçlarındaki teknolojik gelişmeye bağlı olarak, alternatif medyaların ortaya çıkışını hızlandırmıştır. İran devleti de bu alternatif medyaları engellemek için tüm gücüyle seferber olmuştur. Ülke dışından yayın yapan radyo ve TV kanalları çeşitli yöntemlerle önlenmeye çalışılmıştır. Ülke içinde birçok muhalif gazete ve dergi birer birer kapatılmış ve tüm bunlar gazetecileri internete yöneltmiş ve sonuç olarak internet haberciliğinde büyük patlama yaşanmıştır. Rejim kısa sürede buna da bir çözüm bularak, internet yasaklarını uygulamaya başlamış, birçok siteye erişimi kısıtlamış veya tamamen ortadan kaldırmış, bunun yanında birçok internet yazarını da hapishaneye göndermiştir. Özellikle etnik sorunlarla ilgilenen gazeteciler, rejim tarafından aşırı tepkilerle karşılaşmışlardır. Günümüzde tüm engellemelere rağmen, İran'ın muhalif gazetecileri, alternatif habercilik denemelerini büyük oranda internet üzerinden uygulamaya devam etmektedirler.

Alternatif Medya

İnsanların birbiriyle iletişim kurmasını sağlayan iletişim araçları tarih boyunca, insanların kendi deneyimlerini veya haberlerini başkalarıyla paylaşmasını sağlamıştır. Önceleri sözlü olarak ve ağızdan ağza iletilen haberler, daha sonra iletişim araçlarının gelişmesiyle, mektup, telgraf ve telefon aracılığıyla, daha hızlı ve güvenli bir şekilde aktarılmaya başlamıştır. Kitle iletişim araçları, Gutenberg'in modern matbaacılık yöntemiyle ortaya çıkmış ve belirli bir haberin, geniş kitlelere yaymasını sağlamıştır. 20. Yüzyılın başında sinema tekniğinin icadı ve daha sonra radyo ve televizyon yayınlarının ortaya çıkmasıyla birlikte, kitle iletişim araçları, teknolojiyle birlikte yan yana hareket ederek, ivme kazanmıştır.

Günümüzde kitle iletişim araçları, pahalı teknolojisi ve uzman kadroya ihtiyaç duyması nedeniyle, devlet ve sermaye elinde toplanmış ve bireyler, büyük oranda haber dağıtım alanının dışında bırakılmışlardır. Medya kuruluşları ve haber ajansları her gün dünyada gerçekleşen milyonlarca olayın arasından, kendi ideolojileri ve çıkarları doğrultusunda, haber üretmekte ve sadece belirli bir

olayı ön plana çıkarmakla kalmayıp, haberlerin niteliğini değiştirmekte veya haberin bir yönünü öne çıkararak diğer yönlerini göz ardı etmekte ve suni gündemler yaratarak, kitlelerin ilgisini başka yönlere çekebilmektedirler.

Haberlerin ve haberciliğin önemli olduğu günümüzde, kitleler tek yönlü haber akışına karşın, kendi haberlerini duyurmak için, çeşitli girişimlerde bulunmuş ve ucuz teknolojilerden yararlanarak, seslerini duyurmaya çalışmışlardır. Önceleri, diğer medyalara göre daha ucuz sayılan videoya yönelmiş, daha sonra CD veya DVD teknolojilerinden yararlanmışlardır. Ancak İnternet teknolojisinin yaygınlaşmasıyla birlikte, bireyler ve alternatif gruplar, büyük oranda internete yönelmişlerdir.

20. yüzyılın sonuna doğru, askeri amaçlar doğrultusunda ortaya çıkan ve daha sonra sivil çalışma alanına sunulan internet, çok kısa sürede tüm dünyaya yayılmış ve diğer medya teknolojilerine oranla, ucuz ve geniş kitlelerce ulaşılabilir olması nedeniyle alternatif kullanımları desteklemiştir. Bunların yanı sıra, internet bütün diğer iletişim ortamlarını kendinde barındırabilecek bir medya olması nedeniyle geniş ilgi görmüştür (Atabek, 2005: 74). Bu yüzden bir tek habercilik anlamında değil, diğer tüm medya türlerinin de içeriklerini çok düşük fiyata sunmaya elverişli bir ortam hazırlamıştır.

İnternet "hem bir özgürlük coğrafyası yaratması bakımından demokratik açılımlar sunan bir teknoloji, hem de askeri kökenine yaraşır bir biçimde çok güçlü denetim olanağı da sağlayan bir teknolojidir (Atabek, 2005: 67)." İnterneti denetlemek diğer medyalara göre daha kolay olsa da -örneğin IP (Internet Protocol) numarası, kimin hangi saatlerde hangi sitelere girdiğini kesin olarak ortaya çıkarsa da- sanal IP'leri kullanarak izlenmeyi önlemek de mümkündür. İnternete sansür uygulamanın mümkün olduğu halde, bu sansürleri delme olanağı yine de internetin kendisinde mevcuttur. Bu yüzden, internet aynı zamanda "alternatif içeriği sunmaya karşı çıkan egemen grupların ya da egemen medyanın sansür etme eğilimine karşı en dirençli medya türüdür (Atabek, 2005: 71)."

İran'da Alternatif Habercilik Denemeleri

a. Görsel ve İşitsel Medya

İran'da 1930 yılında ilk radyo istasyonu ve 1958 yılında ilk televizyon istasyonu kurulmuştur. Devlet tekelinde olan bu kurumlar, İslam devriminden sonra ad değiştirerek yine devlet tekelinde çalışmalarına devam etmişlerdir. İran İslam Cumhuriyeti Anayasası'nın 44. maddesi, devlet tekelinde olması gereken kurumları belirlemiş ve Radyo ve Televizyon yayınlarını da devletin tekeli ve denetimine bırakmıştır. Bu yüzden, İran'da tecimsel radyo ve televizyon kuruluşları anayasal olarak önlenmiştir.

İran İslam Cumhuriyeti Radyo ve Televizyonu, yani kısaca IRIB, İran'da yasal olarak radyo ve televizyon yayını yapabilen tek kurumdur. İran anayasasına göre, IRIB'nin başkanı sadece Rehber tarafından belirlenebilmekte; 5 yıllık bir süreden sonra, tekrar rehber tarafından aynı görev için yetkilendirilebilmektedir. IRIB kurumunun geliri, elektrik faturalarına yansıyan verginin yanı sıra, reklam kuşaklarında yayınlanan reklamlardan ve meclis tarafından ayrılan bütçeden karşılanmaktadır. IRIB, günümüzde 8 ulusal ve 28 yerel televizyon kanalına sahiptir. Öte yandan, 10 ulusal radyo kanalı, 2 uluslararası radyo kanalı (Deri ve Arapça), ve 39 yerel radyo kanalı mevcuttur.

IRIB, yayınladığı programların niteliği açısından usuller ve kanunlarla sınırlandırılmıştır. Örneğin: "İslam kurallarına aykırı herhangi bir program yayınlanamaz" veya programlar "İstiklal, Özgürlük ve

İslam Cumhuriyeti ve Anayasa ilkelerine aykırı olamaz" ve en önemlisi "yapılan programlar, Veli e Fakih olan Rehberin, bakış açısını Millete benimsetmelidir" gibi maddelerle, yayınların sadece ve sadece hâkim ideolojinin propaganda aygıtı olması gerekliliğini vurgulanmıştır.

Böyle bir sistemde, alternatif radyo ve televizyon yayınların ortaya çıkışı da güçlü bir şekilde engellenmiştir. Ses kasetlerini alternatif bir medya aracı olarak kullanan Humeyni, iletişimin gücünü kavrayarak, devrimden hemen sonra, video ve ses kasetlerini yasaklamıştır. Daha sonra da bunları VCD ve DVD yasakları izlemiştir. MP3 çalarların ve taşınabilir hard disklerin ortaya çıkmasıyla birlikte dijital ortamda taşınabilen ses, görüntü ve belgelerin denetlenmesi imkânsız hale gelmiştir. Bu yasaklar uydu alıcıların ortaya çıkışına kadar devam etmiştir. Uydu alıcıların yasaklanmasıyla birlikte, video ve ses kaseti üzerindeki yasaklar kaldırılmış ve daha güçlü düşman sayılan uydu alıcılarına yöneltilmiştir.

Uydu alıcılarını yasaklayan kanun, İran'a yönelik yayın yapan kanalların artmasıyla 1994 yılında onaylanmıştır. Buna göre uydu alıcıların, ithali, depolaması, üretimi, satışı ve monte edilmesi yasaklanmış ve bu kurala uymayanlara çeşitli cezalar öngörülmüştür (BBC, 14.08.2006). Kişilerin uydu antenlerine sahip olduğu tespit edildiğinde, uyduların toplanması ve uydu sahibine ceza verilmesi söz konusudur. Bunun en son örneği 2008'in Mart ayında yasama ve yürütme organlarının işbirliğiyle evlerin çatısından toplanan çanak anten olayıdır (Refizade, 05.03.2008). Devletin tüm çabalara rağmen, uydudan yayın yapan kanalların izlenmesi önlenememiştir. Tahran Milletvekili Sayid Abutalib'e göre, 2006 yılında "İran'da 15 milyon kişi uydu alıcılarından yararlanmaktadır. Bu kadar uydu alıcısını bulup ve yok etmek neredeyse imkânsızdır (Mehr News, 25.05.2006)."

Uydu yasağının ilk amacı, başka ülkelere sığınan İranlılar tarafından kurulan ve büyük bir bölümü Amerika'dan yayın yapan televizyon kanallarının önüne geçmektir. Bu kanalların ilki sayılan NITV, 1999 yılında yayına başlamış ve bu yıldan sonra her yıl artacak şekilde yeni televizyon kanalları kurulmaya başlamıştır. Günümüzde bunların sayısı 50 kadardır (Farda News, 22.012.2008). Devletin bir diğer amacı, etnik grupların komşu ülkelerin yayınlarını izlemesini engellemektir. Söz gelişi, İran Türkleri, genelde Azerbaycan ve Türkiye kanallarını izlemektedirler. Kürtler, bölgede yayın yapan Kürtçe programları tercih etmektedirler. Bu da, etnik grupların, merkezi Fars devletinden kopuşunu hızlandırmaktadır. Özellikle İran'da belirli bir etnik gruba yayın yapan televizyonlar, devletin engellemesine daha fazla maruz kalmışlardır. Örneğin, İran'daki Türklere yayın yapan Günaz TV veya Kürtlere yayın yapan Roj TV gibi. Roj TV'yi izleyenlere devlet 6 ay hapis cezası öngörmüştür. Günaz TV ise, önceleri Türksat'tan yayın yaptığı halde, İran devletinin baskıları sonucu casusluk gerekçesiyle uydu değiştirmek zorunda kalmıştır. Uydu yasaklarının bir diğer hedefi de, büyük medya kuruluşlarının- mesela VOA (Amerika'nın Sesi) ve BBC- İran'a yönelik yayınlarını engellenmektir.

b. Basılı Medya

İran'da yasal olarak, basılı medyada özel girişimlere izin verilmişse de izin belgesi alabilmek için birçok koşul ortaya sürülmektedir. İzin alındıktan sonra, gazete veya dergi birçok kurala uymak zorunda ve özellikle basın Kanununun 4. maddesinde belirlenen sınırlara uymak zorundadır. Buna göre, "İslam'a aykırı herhangi bir konu basında yer alamaz", "İslam dini ve kutsal şeylere, rehber ve din adamlarına herhangi şekilde hakaret edilemez", "Şeriat yasalarının kutsal saydığı kişilere, karikatür ve ya fotoğraf şeklinde bile olsa iftira da bulunamaz." Özetle, rejime ters düşen hiçbir fikir basında yer alamaz. Bu kurallara uymayan gazetecilere, hapis, kırbaç ve hatta idam cezası verilmektedir.

Tutuklanan gazeteci sayısı, İran'daki gazetecilerin durumunu ortaya koymaktadır. 2000 yılında 21 gazeteci hapse mahkûm edilmişken, 2003 yılında bu sayı 24'e yükselmiş ve İran, hapiste tutulan gazeteciler sayısı ile Küba'dan sonra ikinci sırada yer almıştır (rsf, 12.05.2003). 2007 yılında İran, hapisteki 14 gazetecisiyle Orta Doğu'da birinci sırada yer almış (AOİJ, 11.12.2007) ve 2008 yılında, 14 tutuklama ve 8 hapis cezası İranlı gazeteciler için uygulanmıştır (Fararu, 21.12.2008). 2010 yılında bu rakam 100'e ulaşmıştır.

c. İnternet

70 milyon nüfusu olan İran, 32 milyon internet kullanıcılarına sahiptir ve bu rakam yaklaşık olarak nüfusun 48,5%ini oluşturmaktadır. 2000-2009 yılları arasında 12.78% artış oranıyla İnternet kullanımı konusunda Ortadoğu'daki en hızlı büyümeyi yapan ülkeler arasındadır (İnternet World Status, 2009). İnternetin İran'daki hızlı yayılışı, alternatif medya aracı olarak kullanılmasını da beraberinde getirmiştir. Özellikle Ahmedinejat'ın cumhurbaşkanı seçilmesinden sonra, reformcu gazetelerin kapatılması ve gazetecilerin hapse mahkûm edilmesiyle birlikte internet gazeteciliğinde patlama yaşanmıştır.

Bloglar, İran'daki internet yazımlarının büyük bir bölümünü oluşturmaktadırlar. İstatistikler, yaklaşık 800.000 Farsça blogun varlığını ve bu blogların, Farsça yazımlarının 65% inin oluşturduğunu ortaya koymuştur. 800.000 Farsça blog ve binlerce alternatif Farsça haber sitesi, İran resmi iletişim organlarında yer bulamayan haberleri, görüntüleri, en kısa sürede yansıtmakta ve İran'ın geleneksel haberciliğine yeni bir bakış getirmektedir (Habibinia, 05.05.2008).

Bu yeni ve etkili alternatif medya, doğal olarak kısa sürede rejim tarafından kontrol altına alınmaya çalışılmıştır. 2006 yılında, İnternet hızına sınırlama getirilmiş ve hükümet, telekomünikasyon şirketine internet erişiminin saniyede 128 kilobaytla sınırlandırılması talimatını vermiştir (Tait-b, 4.12.2006). Diğer yandan, İranlı yetkililer, ülkede erişimi yasaklanan internet sitelerinin sayısını 5 milyonu aşkın olduğunu bildirmişlerdir (Hürriyet, 19.11.2008). Dünyaca ünlü sitelerin - IMDB, Wikipedia, Amazon, YouTube, Newyork Times- yanı sıra, kadın hakları, insan hakları ve İran'daki etnik gruplara ait siteler de filtrelenmiştir. 2006 yılında Çin'den sonra siteleri filtreleyen ülkelerin başında İran yer almaktadır (Tait-b, 4.12.2006).

Site ve blogların yasaklanması yanı sıra, yazarlara da çeşitli cezalar verilmiş ve verilmektedir. Örneğin 2006 yılında "70.000 ile 100.000 arası blog yazarı taciz veya hapsedilmiştir (Tait-a, 14.04.2006)." Özellikle 2009 Cumhurbaşkanı seçimleri ardından, yüze yakın gazeteci tutuklanmış, bunlardan bir bölümü ülkeyi terk etmek zorunda kalmış, diğerleri ise hapisanede kararlarını beklemektedirler.

Özellikle 2009 cumhurbaşkanı seçimi sırasında ve sonrasında alternatif medya önem kazanmıştır. Musevi, seçim kampanyasının bir bölümünü internet üzerinden yürüterek internetin gücünden yararlanmıştır. Seçim sonrasında muhalifler ve Musevi yandaşları, itirazlarını internet üzerinden sürdürerek egemen medyada yer bulmayan haberleri geniş kitlelerle paylaşmış ve paylaşmaktadırlar. Halen, en azından belirli bir grup için, internet haberciliği en güvenilir haber kaynağına dönüşmüştür. Çeşitli haber ağları, son haber ve videoları, anında, geniş kitlelere ulaştırarak, rejime karşı güçlü bir muhalefeti organize etmeyi başarmışlardır.

Kaynaklar

Atabek, Ümit (2005). "İletişim Teknolojileri ve Yerel Medya için Olanaklar", **Yeni İletişim Teknolojileri ve Medya**, Sevda Alankuş (der.) içinde. İstanbul: İPS İletişim Vakfı Yayınları.

Habibinia, Omid (2008). "**İnternet der İran: Çaleşhaye, Engelab ve Demokrasiye Ertebatat**," http://radiozamaaneh.com/special/2008/05/post_529.html, 05.05.2008.

Refizade, Şerham (2008) "**Doore Cedide Cemaveriye Antenhaye Mahvare**", http://www.roozonline.com/archives/2008/03/post_6477.php, 05.03.2008.

Tait, Robert (2006-a). "**Heard the One About the President?**" <http://www.guardian.co.uk/world/2006/apr/14/iran.topstories3>, 14.04.2006.

Tait, Robert (2006-b). "**Censorship Fears Rise as Iran Blocks Access to Top Websites**", <http://www.guardian.co.uk/technology/2006/dec/04/news.iran>, 04.12.2006.

İnternet World Stats, "**Middle East**", <http://www.internetworldstats.com/middle.htm>, 15.01.2010.

İnternet World Stats, "**Internet Usage in the Middle East**", <http://www.internetworldstats.com/stats5.htm>, 15.01.2010.

"**Enteşare Amare Ruznamenegaran Zendani ez Suye Gozarezgerane Bedune Merz be Monasebete 19 Azer, (10 December) Roze Cehaniye Huguge Beşer**" (2007). <http://aoij.ir/001203.php>, 11.12.2007.

"**Karnameye Feşar Ber Rooznamenegaran İrani der Sale 2008**",(2008). <http://www.fararu.com/vdcd550f.yt0jf6a22y.html>, 21.12.2008.

"**Doore Tazeye Cemaveriye Dişhaye Mahvarei der Tahran**", (2006). http://www.bbc.co.uk/persian/iran/story/2006/08/060814_mv-satellite-dish.shtml, 14.08.2006.

"**Pişnehade Organe Sepah be Dolet der morede Los Anglesiha**", (2008). <http://www.fardanews.com/fa/pages/?cid=68727>, 22.012.2008.

"**İran'da 5 Milyon İnternet Sitesi Yasak**" (2008). <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/10395282.asp>, 19.11.2008.

"**Mosahebeye Reza Moini ba Site Emrooz**",(2003). http://www.rsf.org/article.php3?id_article=13925, 12.05.2003.

"**Cemaveriye Temamiye Dişhaye Mahvare Nadorost ve Geyre Gabele Tehegog Est**" (2006).

<http://www.mehrnews.com/fa/NewsDetail.aspx?NewsID=367810>, 25.05.2006.

<http://www.sorgulamazamani.com/> adresinden 15.10.2018 10:40 tarihinde indirilmiştir